

ЗАЩИТНИКЪТ В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО ПО ДЕЛАТА ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШЕНИ ОТ НЕПЪЛНОЛЕТНИ

Боян Бележков*

Правото на защита, установено с чл. 31, ал. 4 от Конституцията на Република България (КРБ) и чл. 15 от Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), е въздигнато като основно ръководно положение – принцип на наказателния процес. Ефективното упражняване на правото на защита е осигурено чрез предоставената от закона възможност на обвиняемия активно да участва в образуваното срещу него наказателно производство, включително като се *ползва от помощта на защитник* от първия момент на задържането му или на привличането му в това процесуално качество (чл. 55 НПК). Реализирането на тази законодателна воля е гарантирано и чрез императивната разпоредба на чл. 219, ал. 4–6 НПК, с която държавните органи, осъществяващи функцията по ръководство и решаване, се задължават да предоставят възможност на обвиняемия да ангажира защитник, а ако не разполага със средства, да му назначат служебен защитник. Защитникът участва при извършването на всички действия по разследването, които се провеждат с участието на обвиняемия. Този подход на българския законодател напълно удовлетворява изискването на чл. 6, т. 3, б. „с“ от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ). Видно от практиката на Европейския съд по правата на човека, възможността обвиненото в престъпление лице да се защитава от свободно избран или назначен от властите защитник е една от основните характеристики на правото на справедлив съдебен процес.¹

I. Защитата от защитник в наказателното производство, водено срещу непълнолетен, е **абсолютно задължителна** (чл. 94, ал. 1, т. 1 НПК). Изявлението на обвиняемия, че не желае да бъде защитаван, е ирелевантно за органа, осъществяващ ръководната функция. Този законодателен подход също изцяло кореспондира с установената практика на Съда по правата на човека, съгласно която изискването за задължи-

---

* Доктор по право, главен асистент по наказателен процес в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

¹ *Yaremenko v. Ukraine, Pakelli v. Germany, Dayanan v. Turkey, Salduz v. Turkey, Aleksandr Zaichenko v. Russia, Murray v. United Kingdom.*

телно участие на адвокат е оправдано, ако съответната държава е счела, че това се налага от интересите на правосъдието.² Задължителното участие на защитник напълно удовлетворява и изискванията, въведени с минималните стандарти за осъществяване на правосъдие, съобразено с висшите интереси на детето. С препоръка 15.1. от Правилата на Организацията на обединените нации относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност (Пекинските правила)³, е предвидено задължение за държавните органи да осигурят възможност на непълнолетния обвиняем да участва в производството с адвокат, а когато не разполага с възможност сам да ангажира защитник, да му се осигури такъв по реда на националните правила за правна помощ.⁴ Подобен стандарт е установен и в чл. 3 от Директивата относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържането от 22 октомври 2013 г. (Директива 2013 /48/ ЕС).⁵ С Директивата на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства (Директива 2016/800)⁶, ефективната защита от адвокат е неизменно условие за пълноценното реализиране на правото на защита (чл. 6, т. 2). Въведен е и допълнителен стандарт: „Държавите членки гарантират, че децата получават адвокатска защита без неоправдано забавяне, след като бъдат уведомени, че са заподозрени или обвиняеми. При всички случаи децата трябва да се ползват от адвокатска защита, считано от настъпването на по-ранното от следните събития: а) преди да бъдат разпитани от полицията или от друг правоохранителен орган, или от съдебен орган; б) при извършването на следствено действие или на друго действие по събиране на доказателства от страна на разследващите или на други компетентни органи съгласно параграф 4, буква в); без неоправдано забавяне след задържането им;

² *Corriera de Matos v. Portugal, Croissant v. Germany, Meftah v. France.*

³ Правилата на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност (т.нар. Пекински правила), представляват минимални стандартни правила на ООН за правораздаване при непълнолетни. Приети са на 29.11.1985 г. с Резолюция 40/33 на Общото събрание на ООН, обн., ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г., бр. 55 от 12.07.1991 г., в сила от 3.07.1991 г.

⁴ Повече за защитата поради бедност вж. **Давидкова, Д.** Защита на бедните обвиняеми. – *De jure*, 2016, № 1, 64–72, и **Давидкова, Д.** Защитникът в наказателния процес на Република България. С.: Сиби, 2017, 98–111.

⁵ Вж. още **Чинова, М., П. Панова.** Новата директива относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство. – *Норма*, 2014, № 1 и 2.

⁶ Директива на Европейския парламент и на Съвета относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства (2016/800).

г) когато са призовани да се явят пред съд, компетентен по наказателни дела – своевременно преди явяването им пред този съд“ (чл. 6, т. 3 от Директива 2016/800).

„Задължителното участие на защитник по дела за престъпления, извършени от непълнолетни, е предвидено от законодателя *преди всичко в интерес на самия обвиняем*. По тази категория дела личната защита е ограничена, затруднена, неефективна поради психофизиологическата незрялост, бедния житейски опит, ограничените познания и недостатъчната правна култура на обвиняемия. Това налага регламентирането на допълнителни гаранции за защита на правата и законните интереси на непълнолетния. Участието на защитник в наказателния процес обезпечава и в максимална степен гарантира реалното използване на всички други процесуални права на обвиняемия. Освен това без задължително участие на защитник непълнолетните обвиняеми се поставят в неизгодно положение, тъй като се нарушава принципът на равенство на гражданите, имащи процесуалното качество на обвиняеми, пред закона.“⁷

„Задължителната защита по делата по глава тридесета от НПК е предвидена и *в интерес на държавата и обществото*. Квалифицираната помощ от защитник адвокат „в крайна сметка ще допринесе за обективно, всеотдайно, пълно и качествено провеждане на разследването, за разкриване на обективната истина и постановяването на законна, обоснована и справедлива присъда.“⁸

II. Защитници по делата за престъпления, извършени от непълнолетни, могат да бъдат **две категории лица**.

1. Като защитници в производството могат да участват **лицата, упражняващи адвокатска професия**, т.е. такива, които притежават висше юридическо образование и са вписани в съответната адвокатска колегия при спазването на реда и условията, предвидени в Закона за адвокатурата (ЗА).⁹

В българското законодателство не са регламентираны *специфични изисквания за адвокатите*, които осъществяват правна помощ по този тип дела. Правните системи на Белгия, Франция, Германия и САЩ предвиждат юридическото съдействие на непълнолетните, привлечени като обвиняеми в наказателни производства, да се осъществява от адвокати със специална компетентност.¹⁰

Въпросът за специализацията на адвокатите по делата за престъпления, извършени от непълнолетни, е анализиран многократно и в българската правна литература. „В реалната практика специализацията на адвокатите се оказва трудноосъществи-

⁷ Радева, Р. Процесуално положение на обвиняемия на предварителното следствие в наказателния процес на НРБ. С., 1986, с. 107.

⁸ Чинова, М. Особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. Автореферат. С., 1985, с. 51.

⁹ *Goddi v. Italy*.

¹⁰ Вж. в този смисъл *Meflah and others v. France*.

ма поради предпочитанията на подсъдимите непълнолетни и техните родители към отделни защитници и неприложимостта на разпоредба, която да ограничава възможността за свободен избор на защитник.¹¹ Изтъкнато е и значението, което оказват върху качеството на защитата познанията на адвоката за особеностите във възрастовите и поведенческите специфики на подрастващите, уменията за осъществяване на контакт, както и различните научни и практически методи за избягване на неблагоприятно въздействие.¹²

Целесъобразно и от особено значение е със следващо изменение на законодателството да се създаде възможност за специализация на адвокати чрез придобиване на специални знания в областта на психологията, педагогиката, криминологията и науките, свързани с възрастовото израстване, както изискват международните актове по въпросите на детското правосъдие.¹³ Така например с Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с висшия интерес на детето (Насоките на Комитета на министрите на СЕ)¹⁴, се препоръчва „адвокатите, които представляват деца (...) да са обучени и компетентни относно правата на децата и свързаните с тях въпроси, да получават непрекъснато и задълбочено обучение и да умеят да общуват с децата на тяхното равнище на разбиране“ (насока 39). Тази задача може да се реализира чрез организиране от самите адвокатски колегии, от други органи, организации или висши училища на специализирани обучения, магистърски програми, курсове и др.

Аналогично на чл. 29 ЗА, следва да се предвиди ред за регистриране на адвокати, които да се избират или назначават като защитници по делата срещу непълнолетни. Реализирането докрай на тази идея включва легализиране на нарочен списък както на национално ниво, така и за отделните адвокатски колегии по места. Необходимо е също да се предвидят и изисквания, на които да отговарят защитниците, като условие за регистриране в тези списъци. Като предимство следва да се приема завършено педагогическо образование или образование по психология, философия или подобна бакалавърска или магистърска степен, притежаване на диплом за завършен такъв специализиран курс, обучение, програма и т.н. Във връзка с това следва да се сподели изразеното в теорията разбиране, че съществуването на спе-

¹¹ Вж. още **Станков, Б.** Малолетни, непълнолетни, противообществени прояви, престъпления, отговорност. Варна, 2008, с. 91.

¹² **Чинова М.** Особени правила..., 51–52.

¹³ В този смисъл вж. също т. 15 от Пекинските правила.

¹⁴ Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с висшия интерес на детето, приети от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 17 ноември 2010 г., и обяснителен меморандум.

циализирани адвокати няма да доведе до нарушаване на правото на непълнолетния обвиняем на свободен избор на защитник.¹⁵ Възможността да се ангажира всеки адвокат, който се ползва с доверие, и без изискването да притежава специализация по делата за непълнолетни, остава. Наличието на специализация обаче винаги ще бъде една допълнителна гаранция за правото на защита.

2. Наред с лицата, упражняващи адвокатска професия, защитници на непълнолетния обвиняем могат да бъдат и *неговите низходящи и възходящи роднини и съпруг (чл. 91, ал. 2 НПК)*.¹⁶

Това дава възможност на близките на непълнолетния чрез своето участие да допринесат за по-ефективната защита. Освен това чрез участието на най-близките роднини при осъществяване на защитата се оказва подкрепа и съдействие от емоционален и психологически характер, което има изключително важно значение за ненавършилия пълнолетие обвиняем или подсъдим. Тази възможност, предвидена в чл. 91, ал. 2 НПК, изцяло съответства на стандартите, застъпени с правило 15.1. от Пекинските правила: „Докато адвокатът и свободната законна помощ са необходими да осигурят законната защита на непълнолетния, то участието на родителите или настойника (съгласно правило 15.2) трябва като цяло да се разглежда като обща психологическа и емоционална помощ на непълнолетния по време на целия процес“.

Разпоредбата на чл. 91, ал. 2 НПК предвижда възможност низходящите и възходящите роднини и съпругът да участват в образуваното наказателно производство в качеството на защитници, *но винаги наред с упълномощения или служебно назначен защитник (чл. 94, ал. 3 НПК)*. Държавните органи са длъжни да допуснат близките на непълнолетния обвиняем да участват като защитници, като проверяват единствено съществуването на качеството „низходящ, възходящ роднина или съпруг“. Това законодателно разрешение обаче не е съобразено с минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на лица, ненавършили пълнолетие. Видно от правило 15.2 от Пекинските правила, на компетентните власти е предоставена възможност да откажат участие на родителите и попечителите в производството, ако има причини да се счита, че това е в интерес на непълнолетния. От коментара към посочената разпоредба става ясно, че „постановяването на справедлива присъда може да бъде осуетено, ако присъствието на родителите или настойника при разглеждане на делото играе отрицателна роля – например, ако те проявят враждебно отношение към непълнолетния, трябва да се предвиди възможност за тяхното отстраняване“. В този смисъл е и насока 37 от Насоките на Комитета на министрите на СЕ, според която

¹⁵ Чинова, М. Особени правила., с. 54.

¹⁶ Осъществяването на защита от лица, които нямат юридическо образование, е прието за допустимо от Европейския съд по правата на човека (*Engel v. Netherlands*).

„децата следва да имат правото на свой собствен правен съветник и представител, действащи от тяхно име, в производства, в които има или би могло да има конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни“¹⁷.

Привеждането в съответствие на НПК с посочените стандарти *ще се постигне* чрез създаване на изрична разпоредба, с която да се уреди компетентност на държавните органи да могат да отказват на низходящите или възходящите роднини или на съпруга на непълнолетния да участват в производството, ако съществуват данни или доказателства, че това не е в негов интерес: при липса на взаимно доверие между обвиняемия и лицата, посочени в чл. 91, ал. 2 НПК, при наличието на противоречиви интереси между тях – например, когато престъплението е извършено под влияние на родителя, с неговото знание или съгласие.

Впрочем въпреки липсата на законов текст, в този смисъл са и някои виждания, изразени в доктрината, с които са очертани изискванията, на които да отговарят близките на непълнолетния при участието им като защитници в наказателното производство, водено срещу него. „Неправилно е за защитник да се назначава родител, който е допринесъл за извършването на престъплението или за лошото поведение на непълнолетния, който има лошо поведение или ниска култура.“¹⁸ Следва да бъде споделена и практиката на съдилищата, според която защитата на обвиняемия може да бъде поверена на неговите близки само ако те разполагат с необходимата подготовка.¹⁹ Посочените решения са напълно актуални и към настоящия момент, доколкото разпоредбата на чл. 70, ал. 1 от отменения НПК е изцяло съответна на сегашната редакция на чл. 91, ал. 2 НПК дори като словесна формулировка. Друг е въпросът, че тази практика, макар и целесъобразна, не кореспондира с разпоредбите на НПК, които не съдържат подобни изисквания.²⁰ В правото е известно, че след като законът не поставя изисквания, не може да ги поставят и органите, които го прилагат. Въпреки съществуващата практика създаването на изрична норма в този смисъл е абсолютно необходимо. Европейските стандарти признават за действителни гаранции за правата на гражданите само законовите разпоредби, а не съществуването на една или друга, установена в даден момент добра практика.

Това още веднъж доказва тезата, че е необходимо да се създаде уредба, чрез която да се уреди законова компетентност за недопускане на възходящ и низходящ роднина и съпруг да участва като защитник, ако това не е в интерес на непълнолетния. Вярно е, че подобна формулировка: „ако това не е в интерес на непълнолетния

¹⁷ В този смисъл е и чл. 5, т. 1, б. „а“ от Директива (2016/800).

¹⁸ **Чинова, М.** Особени правила, цит. съч., с. 53.

¹⁹ Р. № 328–76–I, р. № 322–76–I.

²⁰ **Чинова, М.** Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. С., 2013, 182–185.

обвиняем“, е твърде широка. Това обаче е по-добрият законодателен подход, за да може правилото да се запълни с адекватно съдържание, което да гарантира, че участието на близките на обвиняемия в процеса е ефективно и полезно. Другият подход – да се изброят хипотезите кога не е в интерес на обвиняемия неговите близки да участват като защитници, създава опасност да не може да се очертаят отнапред всички подобни случаи.²¹

3. Съгласно императива на чл. 94, ал. 3 НПК, „когато участието на защитник е задължително, съответният орган *назначава* за защитник *адвокат*“. В тази насока се е развила и съдебната практика – когато непълнолетният обвиняем няма защитник адвокат, органите на досъдебното производство и съдът са длъжни да му назначат за защитник адвокат, независимо от това дали някой от неговите близки е поел защитата му в условията на чл. 91, ал. 2 НПК. Заедно с адвоката защитник със същите права могат да участват и съпругът, и възходящите роднини на обвиняемия²² – възможността непълнолетният да се защитава от неговите роднини по права линия остава, но само наред с упълномощения или служебно назначения защитник.

Този законодателен подход е изцяло съобразен със специфичния субект на престъплението по анализирания категория дела. Само с професионалната защита, осъществявана от адвокат, може максимално да се обезпечи интересът на защитаващия. Лицето, упражняващо адвокатска професия, със специалните си познания ще допринесе в най-голяма степен за изясняване на правните проблеми и фактическите положения, които са в полза на привлечения към наказателна отговорност непълнолетен. Разпоредбата на чл. 98, ал. 1 НПК предвижда „защитникът да оказва правна помощ на обвиняемия“. Трудно е да се приеме, че близките по права линия и съпругът ще изпълнят изискването на закона без юридическо образование и задълбочено познаване на спецификите при осъществяването на правосъдие срещу непълнолетни. „Хипотетично е възможно родителите на непълнолетния да са с юридическо образование, но това е по-скоро житейска рядкост.“²³ „Да се назначи защитник при необходимост защита между лицата, които нямат правни знания и никога не са били в контакт

---

²¹ Вж. по-подробно за негативни взаимоотношения между родители и непълнолетните им деца **Петров, Г., Р. Стоянова**. Малолетните и непълнолетните в качеството им на субект и обект на престъпни посегателства. В. Търново, 2005, с. 39.

Интерес представлява и разрешението на този въпрос, дадено с отменения Закон за съдилищата за маловръстни от 1943 г. Член 84 предвижда, че „съдът може да не призове единия или двамата родители, ако тяхното явяване в съда е съпроводено с големи неудобства или не е желателно по каквито и да е съображения“.

²² ПВС № 6/1975 г., ПВС № 1/1980 г. – т. 10, р. 443–1976–II, р. 260–1982–II.

²³ **Чинова, М.** Особени правила..., с. 54.

с органите на предварителното производство, означава да се извършва и да се опразва от съдържание самият институт.²⁴ В този смисъл е и практиката на ВС, важи и към настоящия момент. „Разпоредбата на чл. 70, ал. 1, т. 1 НПК (отм. – б. а.) има предвид квалифициран защитник, а не лицата, които се сочат в чл. 67, ал. 2 НПК (отм. – б. а.), когато нямат юридическо образование.“²⁵ Това е наложило законодателят да регламентира във всички случаи на образувано наказателно производство срещу непълнолетен, ако не е ангажиран за защитник адвокат, съответният орган служебно да му назначи такъв (чл. 94, ал. 3 НПК).

III. Вниманиe в настоящото изложение заслужава и анализирането на дискуссионния в доктрината и съдебната практика въпрос има ли ненавършилият пълнолетие обвиняем право **сам да упълномощава адвокат**, или с това разполагат само неговите родители или попечители.

Според част от становищата, изразени в правната литература, непълнолетните лица не притежават гражданска дееспособност, поради което нямат право да упълномощават защитник без одобрението и съгласието на техните родители или лицата, изпълняващи родителски функции.²⁶ Прегледът на практиката показва, че съдиите и органите на досъдебното производство приемат упълномощаването, без значение дали е направено лично, или от родителите или попечителите.²⁷

Съществуват и виждания, според които непълнолетният обвиняем разполага със самостоятелно право *лично да избере и упълномощи* своя защитник.²⁸ Тази теза и изложените в нейна подкрепа доводи следва да бъдат подкрепени като правилни и законосъобразни. *Първо*, съгласно чл. 31, ал. 2 НК ангажирането на наказателната отговорност на лице под 18-годишна възраст е възможно само след установяването по несъмнен начин на обстоятелството, че към момента на извършването на деянието деецът е могъл да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си. На непълнолетния подсъдим може да бъде наложено наказание, включително лишаване от свобода. Струва ми се лишено от правна и житейска логика законодателят, от една страна, да допуска прилагането на наказателна репресия спрямо даден субект, а в същото време да го третира като недееспособен да избере лицето, което да го защитава във воденото срещу него производство.²⁹ *Второ*, според императивната разпоредба на чл. 93, ал. 1 НПК защитникът се избира и упълномощава от

²⁴ **Павлов, Ст.** Развитие на наказателнопроцесуалната система на Република България на съвременния етап. С., 1976, с. 162.

²⁵ ПВС № 2/1980 г.

²⁶ **Петров, Г., Р. Стоянова.** Цит. съч., с. 122.

²⁷ Пак там, 122–123.

²⁸ В този смисъл е насока 37 от Насоките на Комитета на министрите на СЕ.

²⁹ Пак там, с. 123.

обвиняемия, освен в случаите, предвидени в този кодекс. Това обаче са случаите на задължително участие на защитник по чл. 94 НПК, когато той не се упълномощава, а се назначава с акт на съответния държавен орган. В НПК липсва изрична разпоредба, която да изисква съгласието или одобрението на родителите или попечителите на непълнолетния обвиняем при избора на лицето, което да го защитава като адвокат.³⁰ *Трето*, в подкрепа на изразеното становище са и международните актове, установяващи минималните изисквания, на които трябва да отговаря едно наказателно производство, провеждано спрямо непълнолетни лица, заподозрени или обвинени в извършване на престъпление. Изразеното виждане в пълна мяра съответства на изискванията за провеждане на наказателен процес, съобразен с висшите интереси на детето. Според насока 43 от Насоките на Комитета на министрите на СЕ „следва да се гарантират адекватното представителство и правото на децата да бъдат представлявани независимо от своите родители, особено в производства, в които предполагаемите нарушители са родители, членове на семейството или лица, полагащи грижи за детето“³¹. Нещо повече, свободата на изразяване и съобразяването на мнението на детето по всички въпроси, засягащи производството, са застъпени като съществени елементи на правото на справедлив процес.³² *Четвърто*, аргумент в полза на тезата, че непълнолетният, привлечен към наказателна отговорност, може да упълномощава лично своя защитник, се съдържа и в чл. 91, ал. 2 НПК, според който възходящи и низходящи роднини на обвиняемия и неговият съпруг могат да участват в производството като защитници. „Ако приемем като единствена възможност само законните представители на непълнолетния обвиняем да упълномощават защитника му, ще е налице хипотезата на договаряне сам със себе си, т.е. законните представители сами да се определят като защитници на лицето, което представляват.“³³

Тези съображения налагат извода, че непълнолетният обвиняем има свое самостоятелно право да упълномощава и избира лицето, което да защитава неговите права и законни интереси в хода на наказателното производство. Затова, „ако има разногласие между обвиняемия и родителите му, в избора на конкретния адвокат би следвало за защитник в процеса да се конституира лицето, избрано за защитник от обвиняемия“³⁴.

---

³⁰ Пак там, 123–124.

³¹ В насока 40 от Насоките на Комитета на министрите на СЕ се посочва още, че „децата следва да се възприемат като пълноправни клиенти със свои собствени права и адвокатите, които ги представляват, следва да дават израз на мнението на детето“.

³² Вж. в този смисъл правило 7 от Пекинските правила, насока 44 от Насоките на Комитета на министрите на СЕ.

³³ Петров, Г., Р. Стоянова. Цит. съч., с. 124.

³⁴ Чинова, М. Особени правила..., с. 56.

IV.1. Отказът на непълнолетния обвиняем или подсъдим да бъде защитаван от защитник е ирелевантен и не освобождава от задължение органите, ръководещи процеса, да назначат служебен такъв. Този извод следва от чл. 94, ал. 1, т. 1 и ал. 3 НПК, според който защитата от адвокат е абсолютно задължителна, когато обвиняемият или подсъдимият не е навършил пълнолетие.

Вярно, че и при разглеждането на дела по реда на особените правила по глава XXX от НПК непълнолетният, срещу когото е повдигнато обвинението, по всяко време на наказателното производство може да се откаже от упълномощен или назначен защитник, като ангажира друг или поиска от ръководно-решаващия орган в съответната фаза на процеса да замени назначения адвокат.³⁵

Замяната на един защитник с друг не е необходимо да бъде мотивирана. Причините за това могат да бъдат от различен характер – поради несъответствие или липса на съгласуваност на основните линии на защита или по причини, които според обвиняемия правят защитата неефективна. Отношенията между защитника и лицето, което представлява в наказателно производство, се основават на взаимното доверие, разбиране и съгласуваност при осъществяване на всички аспекти от защитата. Липсата на тези важни елементи, формиращи доверието между обвиняем и защитник, налага съответният държавен орган да прояви активност, като предостави възможност да се ангажира друг договорен защитник³⁶ или да замени служебно назначения.³⁷ Неизпълнението на това задължение от страна на органите на досъдебното производство и съда води до ограничаване на правото на непълнолетния на защита, респ. на справедлив процес по смисъла на чл. 6 ЕКПЧ. Ето защо, макар да липсва изрична разпоредба, с цел максималното обезпечаване на правата и законните интереси на защитавания е необходимо, когато служебно назначава защитник, органът, ръководещ процеса, да се увери, че обвиняемият е съгласен да бъде защитаван от съответния адвокат. По тези дела *трябва приоритетно да се прилага и разпоредбата* на чл. 25, ал. 5 от Закона за правната помощ (ЗПП), съгласно която при възможност компетентният адвокатски съвет определя за служебен защитник *адвоката, посочен от непълнолетния*, респ. неговите родители или попечители. В този смисъл са и по-голямата част от решенията на Европейския съд по правата на човека.³⁸

³⁵ Р. № 266–2013–II, р. № 35–2013–II. Вж. също *Pishchalnikov vs. Russia*.

³⁶ Р. № 206–2011–II.

³⁷ Р. № 205–2009–I, р. № 112–2012–I, р. № 100–2013–III, р. № 118–2017–II. В този смисъл е и решението по делото *Kamasinski v. Austria*.

³⁸ *Legerblom v. Sweden*, *Croissant v. Germany*. Друг е въпросът, че по делото *Camp Bell and Fell v. United States* се сочи, че „само жалбоподател, който разполага със средства да заплати на адвокат, има право да избере лицето, което да го представлява“. В този смисъл е и решението по делото *Kremrovskij, dec.*: „...жалбоподател, който ползва безплатна правна помощ, няма право да избира адвоката си“.

2. В своята дългогодишна практика Европейският съд по правата на човека е имал повод да се произнесе, че назначаването на адвокат невинаги означава гарантиране на правата на защитаваното лице. Ако се установи, че *служебният защитник не е изпълнил задълженията* си или не ги е осъществил в пълнота по някаква причина, то правото на справедлив процес на обвиняемия е съществено накърнено.³⁹ Ето защо е несъмнено, че държавните органи, ръководещи процеса, трябва да упражняват контрол върху ефективността и качеството на служебната защита. Все пак намесата на държавните органи в отношенията между защитник и обвиняем е въпрос, към който следва да се подхожда с особено внимание преди всичко поради доверителния им характер, независимостта на адвокатската професия и пр.⁴⁰ Във връзка с това заслужава внимание практиката на Съда по правата на човека, според която при противоречие между интересите на субектите, осъществяващи защитната функция, невинаги се налага замяна на защитника. Необходимо е обаче, когато това не е сторено, надлежно да се мотивира по какъв начин е преодоляно констатираното разногласие.⁴¹ Ако проблемът със защитата е очевиден, съдилищата трябва да предприемат всички необходими и възможни мерки, за да го разрешат – например, като отложат заседанието, за да успее новоназначеният защитник да се запознае с материалите по делото.⁴²

В доктрината и съдебната практика на ВС и ВКС единодушно се приема, че неефикасното осъществяване на защита и неоказването на правна помощ в пълен обем се приравнява на отказ от защита.⁴³ В правната литература се поддържа също, че държавните органи трябва стриктно да следят и да не допускат формално отношение на защитника към поетата защита.⁴⁴ Намесата на органите, ръководещи процеса, е допустима при констатиране на действия или бездействия на защитника, с които се увреждат интересите на защитавания. Дори и в такива случаи не е позволено да се навлиза в сферата на вътрешното убеждение на защитника, което се формира свободно въз основа на доказателствата по делото и закона.

Другояче стои въпросът в хипотезата на *договорно ангажиран защитник*. Заслужава подкрепа изразеното в теорията разбиране, че обвиняемият се уведомява за всяко действие или бездействие на защитника, което не е в негова полза. Задължи-

³⁹ *Artico v. Italy*.

⁴⁰ *Czekalla v. Portugal*.

⁴¹ *Tripody v. Italy*.

⁴² Подробно този въпрос е разрешен с решението по делото *Bogumil*. В същата насока са решенията по делата *Czekalla v. Portugal* и *Artico v. Italy*.

⁴³ Р. № 1122–58–II и р. № 214–2006–II.

⁴⁴ **Павлов, Ст.** Осигуряване на гражданите на право на защита в наказателния процес на НРБ. С., 1986, с. 106.

телно се разяснява и правото защитникът да се замени с друг по реда и правилата на чл. 98, ал. 2 НПК.⁴⁵

V. Неучастието на защитник в процеса срещу непълнолетния обвиняем е **съществено нарушение на процесуалните правила**, обуславящо връщане на делото на прокурора или на съответния съд в зависимост от стадия, на който е допуснато. В този смисъл са и повечето решения на ВС и ВКС.⁴⁶

Тук следва да се съобразява Тълкувателно решение № 2/2002 г. на ОСНК на ВКС, според което, ако на *досъдебното производство* е допуснато съществено процесуално нарушение поради неучастието на адвоката на обвиняемия при извършването на някои от *способите за доказване*, производството не се връща на прокурора. Протоколът от извършеното действие се обявява за невалиден и не може да се ползва от съда като доказателствено средство. Според цитираното тълкувателно решение производството не може да се връща на предходен стадий и когато допуснатото съществено процесуално нарушение е от категорията на *неотстранимите* – например, ако непълнолетният обвиняем е навършил пълнолетие в хода на производството.

⁴⁵ Вж. по-подробно **Чинова, М.** Досъдебното производство..., с. 198.

⁴⁶ Вж. Р. № 424–1976–II, р. № 179–1978–I, р. № 619–1978–II, р. № 309–1980–II, р. № 576–1980–I, р. № 42–1991, р. № 460–1991–I, р. № 6–1981 ОСНК на ВС; р. № 11–2000–II.